

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТРАНСПОРТУ**

Кафедра економічної теорії

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Методичні рекомендації щодо проведення практичних занять з курсу
навчальної дисципліни для студентів технічних спеціальностей
денної форми навчання

Київ 2013

УДК 330.

П. І. Підлісний, Н. О. Паткевич

Економічна теорія: Методичні рекомендації щодо проведення практичних занять з курсу навчальної дисципліни для студентів технічних спеціальностей денної форми навчання / П. І. Підлісний, Н. О. Паткевич. – К.: ДЕГУТ, 2013.– 70 с.

Методичні рекомендації спрямовано на засвоєння та закріплення теоретичних знань дисципліни. Наведена тематика практичних занять охоплює весь зміст тематичного плану дисципліни.

Методичні рекомендації призначені для студентів технічних спеціальностей денної форми навчання для підготовки до практичних занять.

Рекомендовано на засіданні кафедри «ЕТ» (протокол № 11 від 25.05.2010 р.) та методичною комісією (протокол № 8 від 25.05.2010 р.)

Укладачі: *П. І. Підлісний*, док. екон. наук., проф;

Н. О. Паткевич, ст. викладач

Рецензенти: *М. І. Фащевський*, док. екон. наук., проф;

Л. Г. Чернюк, док. екон. наук., проф.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
Методичні рекомендації щодо підготовки до практичних занять.....	6
Теми та плани практичних занять.....	8
<i>Тема 1. Економічна теорія як наука</i>	8
<i>Тема 2. Економічна система суспільства і відносин власності</i>	12
<i>Тема 3. Принципи економічної організації суспільства. Економічна ефективність</i>	16
<i>Тема 4. Ринок і ринковий механізм. Державне регулювання ринкової економіки</i>	21
<i>Тема 5. Аналіз ринків. Еластичність попиту і пропозиції</i>	27
<i>Тема 6. Національна економіка: основні економічні результати та їхній вимір</i>	33
<i>Тема 7. Макроекономічна нестабільність: циклічність економічного розвитку, безробіття, інфляція</i>	38
<i>Тема 8. Сукупний попит та сукупна пропозиція</i>	43
<i>Тема 9. Грошово-кредитна система. Сутність і функції грошей</i>	47
<i>Тема 10. Бюджетна і податкова політика держави. Бюджетний дефіцит і державний борг</i>	53
<i>Тема 11. Економічні відносини у світовій системі господарювання та їх регулювання</i>	58
<i>Тема 12. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України</i> . 64	
<i>Список рекомендованої літератури</i>	68

ВСТУП

Економічна теорія є базовою дисципліною навчального плану підготовки бакалаврів різних спеціальностей. Дисципліна «Економічна теорія» базується на основі узагальнення фундаментальних знань світової економічної думки і практики, вивчає такі питання, як загальні закономірності економічної організації суспільства, ринковий механізм господарювання, організаційно-правові форми підприємництва, роль і функції держави в ринковій економіці, проблеми перехідної економічної системи, форми міжнародних економічних відносин у контексті інтернаціоналізації та глобалізації господарського життя в сучасному світі та інші.

Програма дисципліни допоможе майбутнім спеціалістам ефективніше реалізувати свої знання для особистого розвитку, краще орієнтуватися в економічному просторі, повніше реалізувати свої здібності.

Мета вивчення дисципліни – сформувати систему знань про суспільне виробництво, закони функціонування і розвитку суспільної економіки і з'ясувати чинники формування і напрям розвитку сучасних соціально-економічних систем.

Завдання дисципліни: наукове обґрунтування та всебічне вивчення загальних засад економічного життя суспільства; розкриття закономірностей розвитку економічної системи та діалектики взаємозв'язку її структурних елементів; з'ясування суті і характерних рис дії економічних законів і механізму використання їх людьми в процесі господарської діяльності; визначення і всебічне обґрунтування інституціональних ознак основних соціально-економічних систем; вивчення специфічного характеру економічної ролі держави у регулюванні різноманітних економічних процесів та явищ на різних стадіях розвитку ринково орієнтованих економічних систем.

Предмет дисципліни: загальні закономірності господарського життя, діяльність людей, що пов'язана зі створенням і розподілом життєвих благ.

Економічна теорія пов'язана з системою усіх економічних наук, що до яких вона є методологічною основою.

Як суспільна наука економічна теорія знаходиться в тісному зв'язку з такими дисциплінами як організація виробництва, маркетинг, соціологія та ін. Цим визначається її місце і роль у процесі навчання не лише економістів, а й спеціалістів інших профілів.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен:

знати:

- загальні основи економічного розвитку і закономірності функціонування ринкової системи;
- проблеми ринкової економіки, закономірності її розвитку, суперечності, методи регулювання;
- термінологію і основні методи економічного аналізу на мікро- та макрорівні;
- закономірності розвитку світового господарства та основні форми міжнародних економічних відносин;

уміти:

- вільно володіти та творчо підходити до проблем, які обговорюються на практичних заняттях;
- застосовувати методи економічних досліджень для аналізу ефективності функціонування різних економічних систем та окремих елементів;
- аргументовано доводити власну думку стосовно запропонованих тем курсу;
- альтернативно мислити по дискусійних питаннях економічної теорії.

Результатами вивчення має стати вміння:

1. Володіти ринковим мисленням.
2. Аналізувати економічні явища і процеси.
3. Приймати практичні рішення щодо господарських проблем.
4. Орієнтуватись у питаннях економічної політики та світогосподарських зв'язків і проблем інтегрування України у міжнародні економічні відносини.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття мають на меті закріпити теоретичний матеріал, а також формувати практичні навички та вміння визначати показники обсягу національного виробництва, проводити розрахунки стосовно параметрів ринкових ситуацій. Основою для підготовки студентів до практичних занять є план практичного заняття.

При підготовці до занять студент повинен всебічно розглянути і засвоїти питання, що були предметом лекції та винесені на практичний розгляд, а саме:

- ознайомитись з планом практичного заняття та переліком навчальної літератури, наведеним наприкінці плану;
- перевірити наявність попереднього конспекту лекції;
- виконати завдання для самостійної роботи – опрацювання теоретичних основ, прослуханого лекційного матеріалу з відповідної теми практичного заняття.

Підготовка студентів до практичних занять вимагає:

1. Опрацювання та засвоєння лекційного матеріалу з обов'язковим вивченням запропонованих ключових понять, підготовки відповідей на питання, які розглядатимуться на заняттях.
2. Переглянути список питань для самоконтролю знань, дати відповіді на запропоновані питання, не користуючись конспектом.
3. Дати відповіді на тести для самоконтролю, які охоплюють ключеві питання з кожної теми.
4. Складання переліку питань, що на думку студента недостатньо висвітлені на попередній лекції чи в рекомендованих джерелах.
5. Написання рефератів.

Тематика рефератів дається по кожній темі навчальної дисципліни. Студентам пропонується написати реферат і скласти на його підставі змістовну доповідь, яку буде за вислухано на практичному занятті.

Мета доповіді – засвоєння іншими студентами основних аспектів розглянутої теми та формулювання запитань, які можуть виникнути під час дискусії.

Вимоги до рефератів:

- обсяг – 8-10 сторінок формату А4;
- обґрунтування у вступній частині актуальності вибраної теми;
- визначення мети дослідження;
- наявність списку використаної літератури.

З метою раціонального використання часу на практичному занятті може бути обговорено не більше 3-4 рефератів. Решта часу залишається для усних та письмових опитувань студентів.

Особлива увага з боку викладача приділяється вирішенню конкретних практичних ситуацій. Студент не обмежується лише відповіддю «так» або «ні», її обов'язково треба обґрунтувати. Якщо будь-яка відповідь суперечить відповіді на теж саме запитання іншого студента, то воно є дискусійним і має право на доказ.

Під час практичних занять викладач оцінює усні та письмові відповіді студентів, підготовлені доповіді, реферати, участь у дискусіях, вміння доводити власні думки. Оцінки, отримані на практичних заняттях, враховуються в підсумковій оцінці з дисципліни «Економічна теорія».

Оцінки визначаються за такими критеріями:

1. При усних відповідях: повнота розкриття питання, логіка викладання, культура мови, аналітичне мислення, вміння здійснювати порівняння, формулювати висновки.
2. При розв'язанні письмових завдань: повнота розкриття питання, логічна послідовність викладу, вміння формулювати висновки, акуратність оформлення.

Непідготовленість студента до практичного заняття або відсутність його на занятті розцінюється як академічна заборгованість, яка повинна бути відпрацьована.

Через академічну заборгованість студент може бути не допущений до складання іспиту з навчальної дисципліни.

ТЕМИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Економічна теорія як наука

1. Суспільство та економіка. Предмет і функції економічної теорії.
2. Методи економічних досліджень.
3. Етапи розвитку економічної теорії.

При вивченні теми необхідно засвоїти, що вивчає економічна наука, як змінювались уявлення про неї, які зв'язки існують між економічною теорією та іншими науками, а також методику економічних досліджень. Слід запам'ятати чому потреби суспільства є безмежними, а основним законом сфери виробництва є закон обмеженості ресурсів. Далі при вивченні теми студенти повинні ознайомитися з основними етапами розвитку економічної теорії, звернути увагу на основні напрями сучасної економічної теорії.

Уявлення про предмет економічної науки дасть можливість свідомо сприймати всі подальші теми курсу економічної теорії.

Термінологічний словник ключових понять

Економікс – суспільна наука про використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення необмежених матеріальних потреб суспільства.

Політична економія – наука про суспільно-виробничі, тобто економічні, відносини, які об'єктивно виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ в людському суспільстві на різних стадіях розвитку.

Макроекономіка – розділ економічної теорії, що вивчає функціонування національного господарства в цілому.

Мікроекономіка – розділ економічної теорії, що вивчає раціональну поведінку господарюючих суб'єктів за умови різних типів ринкових структур.

Економічні закони – відображають найбільш суттєві, стійкі зв'язки між процесами і явищами економічного життя суспільства, вони, як і закони природи, мають об'єктивний характер і не залежать від волі і свідомості людей, виникають і діють на ґрунті певних економічних умов, змінюються зі зміною цих умов і зникають разом з їх ліквідацією.

Економічні категорії – узагальнююча (абстрактна) назва різних явищ і понять, які відображають об'єктивно існуючі риси або аспекти суспільно-економічних відносин (виробництво, ціна, капітал, гроші та ін.).

Економічний вибір – це вибір між альтернативними варіантами найкращого застосування обмежених ресурсів з метою задоволення потреб.

Потреби – об'єктивна необхідність у чому-небудь для підтримки життєдіяльності і розвитку людини, колективу, суспільства, вони практично безмежні.

Благо – матеріальні та нематеріальні цінності, за допомогою яких людина задовольняє свої потреби.

Економічні потреби – це потреби в економічних благах.

Запитання для самоконтролю знань

1. Чому, на вашу думку, необхідно вивчати економічну теорію?
2. Охарактеризуйте цілі та функції економічної теорії як навчальної дисципліни.
3. Визначте основні етапи розвитку економічної думки.
4. Поясніть, чим відрізняються економічні категорії від економічних законів.
5. Охарактеризуйте основні види методів пізнання економічних процесів.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Що вивчає економіка?
  - а) як заробити гроші;
  - б) виробництво, розподіл, обмеження, споживання;

- в) природні ресурси;
  - г) глобальні проблеми людства.
2. Яке з положень не стосується до визначення предмета економічної теорії?
- а) ефективне використання ресурсів;
  - б) необмеженість ресурсів;
  - в) система потреб суспільства;
  - г) максимальне задоволення потреб індивіда.
3. Головна економічна проблема:
- а) уміння орієнтуватись у сфері бізнесу;
  - б) використання обмежених ресурсів для створення товарів і послуг з метою задоволення безмежних потреб людини;
  - в) переміщення товарів від виробників до споживачів.
4. Економічна категорія – це:
- а) поняття, що розкриває сутнісний бік економічного явища;
  - б) поняття, занесене до економічної енциклопедії;
  - в) слово іноземного походження, що характеризує той чи інший стан економіки;
  - г) слово, що використовується в економічній науці.
5. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що вони:
- а) об'єктивні;
  - б) суб'єктивні;
  - в) діють лише у людському суспільстві;
  - г) не можуть мати формалізованого вираження.
6. Кого найчастіше називають батьком економічної науки?
- а) Арістотеля;
  - б) А. Сміта;
  - в) Д. Рікардо;
  - г) Ф. Кене.
7. Яке значення має наука економіка для суспільства?
- а) надає громадянам можливість орієнтування у сфері бізнесу;
  - б) забезпечує раціональну поведінку у споживанні та використанні індивідуальних заощаджень;

в) допомагає розробити принципи, які стають основою економічної політики, та сприяє економічній інформованості й демократизації суспільства;

г) робить людей багатшими.

8. Яке значення має економіка в житті окремої людини?

а) допомагає розробити принципи, які стають основою економічної політики;

б) надає громадянам можливість орієнтування у сфері бізнесу;

в) сприяє демократизації суспільства;

г) забезпечує раціональну поведінку.

9. Які засоби застосовують в економічному дослідженні?

а) дослідди, соціальне опитування, тестування;

б) прогнозування закономірностей;

в) класифікація, узагальнення, абстракція, моделювання;

г) класифікація, узагальнення, тестування.

10. Економічну теорію можна визначити як науку:

а) про біржовий ринок;

б) про державне регулювання;

в) про суспільний вибір в умовах обмежених ресурсів;

г) про те, як держава впливає на діяльність ринку.

Теми рефератів

1. Зародження та основні етапи розвитку політичної економії.

2. Розвиток економічної думки в Україні.

3. Роль економічної теорії у формуванні світогляду.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 2. Економічна система суспільства і відносин власності

1. Процес виробництва. Ресурси і фактори виробництва. Відтворення і його типи.
2. Поділ праці і спеціалізація. Модель кругообігу благ і доходів.
3. Право власності в економічній системі. Типи власності.
4. Сутність підприємництва і його види. Основні організаційно-правові форми підприємств в Україні.

Вивчення теми необхідно починати із засвоєння сутності такого узагальненого поняття, як економічна система. Слід мати на увазі, що це – багатогранна єдність закономірно пов'язаних між собою явищ і процесів економічного життя суспільства, усі елементи якої перебувають в органічному взаємозв'язку між собою і не існують поза її межами.

Тема допоможе зрозуміти зміст та мету виробництва, також зміст факторів виробництва, виявити тенденції розвитку форм і моделей підприємництва в сучасних умовах залежно від форми власності на засоби виробництва.

Термінологічний словник ключових понять

Економічна система – сукупність взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Відтворення – безперервність процесу виробництва товарів і послуг, на основі якого здійснюється оновлення елементів економічної системи.

Ресурси – це природні, людські та створені людиною матеріальні ресурси, що використовуються людиною для виробництва товарів і послуг. Всі економічні ресурси мають одну загальну властивість: вони є рідкісними або в обмеженій кількості.

Фактори виробництва – всі необхідні елементи, які використовуються для виробництва матеріальних та нематеріальних благ.

Прибуток – доход власників фірми, визначений як різниця між валовим доходом і загальними витратами на виробництво та реалізацію продукції.

Постійні витрати – поточні витрати підприємства, що є незмінними протягом визначеного періоду і в основному не залежать від обсягів його виробничої та збутової діяльності.

Змінні витрати – витрати, що залежать від обсягів виробництва продукції.

Поділ праці – це спеціалізація виробників на виготовлення певних продуктів або на певних видах діяльності.

Просте товарне виробництво – дрібне виробництво індивідуальних ремісників і селян, що працюють на ринок.

Розвинуте товарне виробництво – засноване на приватній власності, найманій праці й машинній індустрії.

Нематеріальне виробництво – галузі, де створюються нематеріальні блага (духовні та інші цінності, нематеріальні послуги).

Власність – це сукупність відносин між суб`єктами господарювання щодо привласнення засобів виробництва та його результатів.

Право власності – сукупність узаконених державою прав і норм економічних взаємовідносин фізичних та юридичних осіб, які складаються між ними щодо володіння, користування і розпорядження об`єктами власності.

Володіння – початкова форма власності, яка виражає право виняткового фізичного контролю над благами, закріплено законодавством.

Користування – виражає економічні відносини власності з приводу виробничого чи особистого використання корисних властивостей її об`єктів відповідно до функціонального призначення останніх.

Розпорядження – вища і всеохоплююча категорія прав власності, яка передбачає, що розпорядник об`єкта є його повним власником, отже, має право самостійно вирішувати долю певного об`єкта (використовувати, продавати, обмінювати, здавати в оренду, дарувати, ліквідувати тощо) або делегувати таке право іншим суб`єктам ринкової системи.

Запитання для самоконтролю знань

1. Чим зумовлене виникнення товарних відносин?
2. Охарактеризуйте основні ознаки натуральної та товарної форми організації виробництва.
3. Що означає суспільний поділ праці?
4. Назвіть основні фактори виробництва і розкрийте їхній взаємозв'язок.
5. Охарактеризуйте процес виробництва, типи відтворення.
6. Що являє собою власність як економічна категорія?
7. Розкрийте зміст поняття «право власності».
8. Назвіть види підприємництва, недоліки і переваги.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Що таке «економічний кругообіг»?
  - а) взаємозв'язаний рух ресурсів, споживчих благ, доходів;
  - б) рух товарів і послуг до споживача;
  - в) рух ресурсів від держави до споживача;
  - г) рух товарів і послуг від споживача.
2. Домогосподарства виступають на ринку як постачальники:
  - а) споживчих благ і ресурсів;
  - б) податків й інвестицій;
  - в) ресурсів і податків;
  - г) заробітної плати й ресурсів.
3. Виробництво – це...
  - а) цілеспрямована діяльність людей по перетворенню природи;
  - б) цілеспрямована й доцільна діяльність людей зі створення споживчих благ для задоволення своїх потреб;
  - в) процес поєднання природних і трудових ресурсів;
  - г) об'єднання праці людей.

4. До природних ресурсів виробництва не належать:
- а) земля, ліси;
  - б) водні ресурси;
  - в) мінеральні ресурси;
  - г) обладнання.
5. Підприємницькі здібності – це:
- а) розуміння технології виробництва, здатність удосконалювати її;
  - б) здатність організувати економічні ресурси в єдиний процес виробництва;
  - в) здатність залучати необхідний фізичний капітал для виробництва будь-яких товарів.
6. Товарне виробництво – це:
- а) сучасна форма діяльності господарських одиниць;
  - б) значною мірою застаріла форма ведення господарства;
  - в) форма господарювання, властива винятково ринковій системі;
  - г) правильно вказане у п. а, в.
7. Виділіть рису, яка характерна для товарного виробництва та не характерна для натурального господарства:
- а) обмін діяльністю між людьми;
  - б) виробництво продуктів для обміну;
  - в) використання засобів виробництва.
8. Поділ праці – це:
- а) практична торгівля певними товарами у певних місцях;
  - б) значною мірою – застаріла традиція, коли здійснюється натуральний обмін результатами праці;
  - в) стійке виконання певних видів господарської діяльності новими економічними суб'єктами.
9. Серед значної кількості прав власності виділяють такі три основні:
- а) володіння, користування, відповідальності;
  - б) володіння, користування, розпорядження;
  - в) на відчуження, на безпеку, на безстроковість.
10. В Україні юридично визначені такі види державної власності:
- а) державна;

- б) колективна;
- в) місцева;
- г) правильно вказане у п. а, б.

11. Приватна власність – це ...

- а) форма власності, при якій засоби виробництва та продукти праці належать колективу;
- б) форма власності, при якій засоби виробництва належать державі;
- в) форма власності, при якій засоби виробництва та продукти праці належать конкретній особі.

12. До якої форми власності належать акціонерні компанії?

- а) інтелектуальної;
- б) індивідуальної;
- в) корпоративної;
- г) державної.

Теми рефератів

1. Матеріальне виробництво – основа життя людського суспільства.
2. Новітні тенденції у розвитку відносин власності.
3. Економіко-правові форми підприємств сучасного ринкового господарства.
4. Становлення і розвиток акціонерних товариств в Україні.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6,7, 8.

Тема 3. Принципи економічної організації суспільства.

Економічна ефективність.

1. Сутність економічної організації виробництва. Економічна ефективність.
2. Економічна модель кривої виробничих можливостей.
3. Закон зростаючих альтернативних витрат виробництва.
4. Типи економічної організації суспільства.

Метою вивчення теми є уявлення, сутність економічної організації виробництва та вивчення підходів до вирішення проблеми економіки: досягнення ефективності виробництва.

Оскільки основним законом сфери виробництва є закон обмеженості ресурсів, а основним законом сфери споживання — закон неухильного зростання потреб суспільства, то економіка різних суспільств вирішує проблеми виробничих можливостей і економічного вибору в умовах обмеженості ресурсів. Тому студентам потрібно починаючи вивчення теми зосередити увагу на розумінні категорії «економічна ефективність» та «економічний вибір», далі рекомендується вивчити модель виробничих можливостей, яка дає проблему вибору як економічну проблему. Наступний крок – вивчення типів економічних систем, саме дослідження різних підходів до вирішення ключової проблеми економіки: досягнення ефективності виробництва.

Термінологічний словник ключових понять

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не лише про приріст обсягів виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання.

Модель – це спрощена картина реальності, абстрактне узагальнення економічної дійсності.

Повна зайнятість – максимально можливе залучення в суспільне виробництво економічно активного населення.

Закон зростаючих альтернативних витрат виробництва – чим більше іншого продукту ми хочемо зробити, тим від більшої кількості першого продукту варто відмовитися. Цей закон розуміється абсолютною непридатністю ресурсів для виробництва іншого продукту.

Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Традиційна економіка – економічна система, в якій традиції та звичаї визначають реальне використання обмежених ресурсів.

Адміністративно-командна економічна система – централізоване, всеохоплююче державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

Ринкова економічна система (чистий капіталізм) – характеризується пануванням приватної власності на ресурси і використанням системи ринків і цін для координації економічної діяльності і керування нею.

Змішана економічна система – характеризується переваженням частки приватної власності при активній координуючій ролі уряду і громадських організацій в процесі керування економікою.

Запитання для самоконтролю знань

1. У чому полягає суперечність між потребами суспільства і економічними ресурсами суспільства?
2. Назвіть критерії, що характеризують повну ефективність виробництва.
3. Обґрунтуйте дію закону зростаючих альтернативних витрат.
4. Охарактеризуйте вплив зміни умов на криву виробничих можливостей.
5. Розкрийте сутність і структуру економічної системи.
6. Охарактеризуйте основні типи економічних систем.
7. У чому полягають особливості сучасної ринкової економіки?
8. Зіставте регулювальні функції держави в командно-адміністративній та ринковій економіці.

Тести для перевірки знань.

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Що показує кожна точка кривої виробничих можливостей?

- а) раціональне використання ресурсів;
- б) залежність попиту від пропозиції;
- в) визначає максимальний обсяг виробництва двох благ;
- г) неефективний спосіб організації виробництва.

2. Точка, розташована усередині кривої виробничих можливостей, показує:

- а) повне використання наявних ресурсів;
- б) використання ресурсів для виробництва одного із двох товарів;
- в) недостатнє використання ресурсів;
- г) незабезпеченість наявними ресурсами.

3. Що є головним критерієм під час вибору варіантів використання ресурсів?

- а) обмеженість ресурсів;
- б) повне використання ресурсів, повний обсяг виробництва;
- в) новітні технології;
- г) доцільність.

4. Що таке «повний обсяг виробництва»:

- а) максимальне використання всіх ресурсів, які є;
- б) найефективніша комбінація використання ресурсів;
- в) найраціональніше використання природних ресурсів;
- г) залучення у виробництво всього працездатного населення.

5. Що таке «повна зайнятість»?

- а) зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів і кількістю певного продукту, яка одержана в результаті виробництва;
- б) повне використання ресурсів;
- в) найраціональніше використання природних ресурсів;
- г) залучення у виробництво всього працездатного населення.

6. Економічна система...

- а) поєднує індивідуальні ринки, пов'язані один з одним;
- б) являє собою конкретну систему установ та координаційних механізмів, які використовуються при вирішенні проблеми ефективного розподілу ресурсів;

в) потребує наявності будь-якої центральної влади, яка координує всю економічну діяльність.

7. Командна економіка припускає:

- а) поєднання конкуренції з плануванням;
- б) свободу у виборі підприємницької діяльності;
- в) директивність планів;
- г) ефективний розподіл ресурсів.

8. Які риси характерні для змішаної економіки?

- а) економічна свобода, державне регулювання;
- б) конкуренція, ієрархія;
- в) рівність, автоматизм регулювання;
- г) приватна власність і вільне підприємництво.

9. Основними перевагами ринкової економіки є:

- а) забезпечення ефективного використання ресурсів та економічної свободи;
- б) рівномірний розподіл особистих доходів і забезпечення повної зайнятості;
- в) забезпечення стабільних цін і справедливого розподілу особистих доходів.

10. Визначте основні ознаки традиційної економіки:

- а) панування великої приватної власності;
- б) використання новітніх технологій в економіці;
- в) пріоритет сфери послуг;
- г) відстала техніка та широке застосування ручної праці.

Темі рефератів

1. Особливості української моделі перехідної економіки.
2. Сучасні моделі ринкового господарства.
3. Економічні інтереси і потреби.
4. Прибуток і витрати фірми: економічна природа, основні види, типи.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 4. Ринок і ринковий механізм.

Державне регулювання ринкової економіки

1. Сутність і види ринку.
2. Закон попиту і закон пропозиції. Чинники, що впливають на зміну попиту і пропозиції.
3. Організаційно-правова структура ринку.
4. Позитивні і негативні сторони ринкової економіки.
5. Державне регулювання ринкової економіки.

Тема допоможе засвоїти фундаментальні поняття ринкової економіки, зрозуміти механізм встановлення і порушення ринкової рівноваги, яка має важливе значення для розуміння закономірностей функціонування економічної системи, впливу на неї економічної політики.

Найголовніше положення, яке спочатку треба усвідомити студентам, є те, що сучасний ринок є складним, полісистемним утворенням. Пізнати ринок неможливо без аналізу його структури, тобто його елементів. Ринок розмежовують на різні елементи за різними критеріями (ці різні критерії необхідно студентам знати). Далі в цій темі вивчаються такі категорії, як «попит», «пропозиція», «ринкова ціна». Їм належить центральне місце у розгалуженій системі ринкових зв'язків.

Усвідомивши зміст ринкових відносин, слід перейти до з'ясування сутності ринку, попиту і пропозиції.

На занятті студенти повинні набути практичних навичок щодо розрахунків параметрів ринкових ситуацій (рівновага ринку, дефіцит, надлишок), а також вміти аналізувати графічним способом динаміку величини попиту або величини пропозиції під впливом цінових та нецінових чинників на попит.

Далі студенти мають розглянути та засвоїти сутність та місце у сфері обігу ринкової інфраструктури. Її існування є однією із важливих умов функціонування ринку. Від того, наскільки добре вона розвинута, залежить ефективність функціонування ринкової економіки. Слід запам'ятати складові елементи інфраструктури ринку.

Усвідомивши зміст ринкових відносин та характерні риси сучасного ринку, потрібно перейти до з'ясування позитивних та негативних сторін ринкової економіки та вплив держави на процеси суспільного відтворення.

Термінологічний словник ключових понять

Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів і послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно - грошових і фінансово - кредитних механізмів.

Функція регулювання. Ринок регулює всі економічні процеси – виробництво, обмін, розподіл та споживання, визначаючи пропорції і напрями розподілу економічних ресурсів на мікро - та макрорівні за рахунок розширення або звуження попиту й пропозиції.

Функція стимулювання. Ринок спонукає виробників товарів і послуг до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів. Він створює дієвий механізм мотивації праці, стимулює підвищення ефективності економіки на основі впровадження найпередовіших досягнень НТП.

Розподільча функція. Доходи виробників і споживачів у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами.

Функція санації. Ринок через конкуренцію очищає економічне середовище від неконкурентноспроможних господарств і підтримує найефективніші.

Інформативна функція. Ринок через ціни інформує виробника, торговця, споживача про те, що вигідно виробляти й купувати, а що – ні, скільки чого треба запропонувати та на які верстви населення варто орієнтуватися у своїй господарській діяльності тощо.

Індивідуальний попит – це попит окремого споживача.

Ринковий попит – це сума індивідуальних попитів, які пред`являються кожним споживачем при різних цінах.

Ринкова пропозиція визначається як загальна сума індивідуальних пропозицій.

Ринкова рівновага – це така ситуація, коли плани покупців і продавців на ринку співпадають і за даної ціни величина пропозиції дорівнює величині попиту.

Біржа – організаційно - правова форма оптової торгівлі масовими товарами за стандартними зразками або систематичними операціями з купівлі – продажу цінних паперів, валюти, робочої сили, угод із фрахтування.

Аукціон – форма організації реалізації товарів та послуг, що ґрунтується на проведенні публічних торгів, де право купити має той, хто пропонує найвищу ціну.

Ярмарок – періодично організована в одному й тому самому місці виставка зразків товарів (складаються угоди в національному та міжнародному масштабі).

Запитання для самоконтролю знань

1. Ринок як економічна категорія, його основні риси та функції.
2. Що таке економічна свобода? В яких формах вона проявляється?
3. Назвіть функції ринку і розкрийте їхній зміст.
4. Що означає поняття «зміна величини попиту» і «зміни попиту»?
5. Які детермінанти впливають на зсув кривої попиту, а які на зсув кривої пропозиції?

6. Що таке рівноважна ціна, як відхилення ціни від рівноважного стану впливає на ринкову ситуацію?
7. Дайте визначення поняття «ринкова інфраструктура».
8. Які ви знаєте об'єкти біржової торгівлі (за видами бірж)?
9. Якими цінними паперами торгують на фондовій біржі?
10. Назвіть переваги та недоліки ринкової економіки.
11. Назвіть основні економічні функції держави в ринковій економіці.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Ринок – це:
  - а) відносини з приводу купівлі-продажу товарів;
  - б) механізм, що сприяє встановленню певних відносин між покупцем і продавцем;
  - в) діяльність економічних суб'єктів в умовах товарної форми виробництва;
  - г) усі відповіді правильні.
2. Що належить до функцій ринку?
  - а) доведення товару до споживача;
  - б) регулювання економічних зв'язків;
  - в) соціальний захист населення;
  - г) правильно вказано в п. а, б.
3. Що не належить до інфраструктури ринку?
  - а) біржі;
  - б) Національний банк;
  - в) електронна пошта;
  - г) страхові компанії.
4. Як формулюється закон попиту?
  - а) що вища ціна на товар, то більший попит;
  - б) що менша ціна на товар, то менший попит;
  - в) величина попиту перебуває у зворотній залежності від ціни;
  - г) величина попиту перебуває в прямій залежності від ціни.

5. Як формулюється закон пропозиції?

- а) якщо ціна буде вищою, то виробники готові запропонувати більшу кількість товару;
- б) що вища ціна, то більша виручка від реалізації і більший прибуток;
- в) що нижча ціна, то більша пропозиція;
- г) якщо ціна буде вищою, то виробники готові запропонувати меншу кількість товару.

6. Що таке «рівноважна ціна»?

- а) ціна, за якою обсяг пропозиції відповідає обсягу попиту;
- б) ціна, за якої обсяг пропозиції перевищує обсяг попиту;
- в) ціна, за якої обсяг попиту перевищує обсяг пропозиції;
- г) ціна, за якої обсяг попиту менший за обсяг пропозиції.

7. Нецінові чинники попиту – це...

- а) зміни в грошових доходах населення, зміни кількості споживачів, зміна споживчих смаків, зміна цін на інші товари;
- б) доходи споживачів, технологія виробництва товарів;
- в) смаки споживачів, мода, реклама, ціна на сировину;
- г) ціни на ресурси, з яких виробляють товар, податки і дотації.

8. Нецінові чинники пропозиції – це...

- а) земля, праця, капітал;
- б) зміна цін на виробничі ресурси, нові технології у виробництві, кількість виробників, зміна цін на інші товари, державна політика у сфері оподаткування, субсидування;
- в) ціна на предмети праці, доходи споживачів;
- г) зміни в грошових доходах населення, зміни кількості споживачів.

9. Інфраструктура ринку – це:

- а) сукупність інститутів, служб, підприємств, що обслуговують ринок і забезпечують нормальний режим його функціонування;
- б) сукупність контрактів, що описують умови угод із приводу купівлі-продажу товарів;

- в) сукупність підприємств, що виробляють товари і надають послуги;
- г) взаємодія покупців, продавців і держави в процесі виробництва, обміну й споживання товарів і послуг.

10. Якщо ринкова ціна нижче рівноважної, то:

- а) з'являється надлишок товарів;
- б) виникає дефіцит товарів;
- в) формується ринок покупця;
- г) падає ціна ресурсів.

11. Встановлення державою ціни на рівні, вищому за рівноважний, викликає:

- а) появу стійкого надлишку товару;
- б) появу дефіциту товару;
- в) зменшення пропозиція;
- г) збільшення попиту.

Розв'язати задачі

Завдання 1.

Попит та пропозиція деякого товару описується рівнянням:

$$Q_D = 600 - 25P;$$

$$Q_S = 100 + 100P.$$

Знайдіть параметри рівноваги на ринку даного товару.

Завдання 2.

На ринку даного товару функція попиту описується рівнянням: $Q_D = 6 - P$;
функція пропозиції товару: $Q_S = 2P - 3$.

1. Обчисліть рівноважну ціну і обсяг продаж.
2. Що характеризує ринок, якщо $P = 2$? В якому розмірі?
3. Що характеризує ринок, якщо $P = 4$? В якому розмірі?

Підказка. При роз'язуванні задач необхідно пригадати умови ринкових ситуацій: $Q_S = Q_D$ – ринкова рівновага;

$$Q_S > Q_D \text{ – надлишок;}$$

$$Q_S < Q_D \text{ – дефіцит.}$$

Завдання 3.

Як вплине кожна з таких обставин на пропозицію товару А:

- а) технічний прогрес у виробництві продукту А;
- б) підвищення цін на ресурси, потрібні для виробництва продукту А;
- в) запровадження спеціального податку на продукт А.

Підказка. Необхідно пригадати вплив нецінових чинників на розташування кривої пропозиції.

Завдання 4.

Покажіть графічно, яка з подій змістить криву попиту на кольорові олівці:

- а) збільшення кількості дітей, які займаються в художніх студіях;
- б) підвищення ціни на кольорові олівці;
- в) значне зниження цін на акварельні фарби;
- г) підвищення середньої заробітної плати.

Підказка. Щоб розв'язати задачі даного типу необхідно пам'ятати відмінності в поняттях «зміна величини попиту» і «зміни попиту».

Теми рефератів

1. Біржа як елемент ринкової інфраструктури, її види та функції.
2. Механізм ринкового саморегулювання.
3. Об'єктивні умови виникнення ринку та його сутність.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 5. Аналіз ринків. Еластичність попиту і пропозиції

1. Поняття цінової еластичності попиту.
2. Еластичність пропозиції.
3. Практичне застосування еластичності попиту і пропозиції в умовах ринкової економіки.

4. Конкуренція і монополія у ринковій економіці.

Вивчення теми допоможе зрозуміти вплив еластичності попиту або пропозиції для прийняття рішення щодо цінової стратегії підприємця, а також визначення наслідків державного втручання в ціноутворення.

Вивчаючи еластичність попиту (пропозиції), потрібно звернути увагу й на те, що існують випадки абсолютно еластичного і абсолютно нееластичного попиту (пропозиції).

На занятті студенти мають набути практичних навичок щодо розрахунків цінової еластичності попиту і пропозиції та визначити взаємозв'язок зміни загальної виручки залежно від ступеня еластичності попиту на різних цінових інтервалах.

Завершується підготовка студента до практичного заняття вивченням сутності та значення конкуренції. За формами конкуренції економічна теорія виокремлює чотири моделі ринку.

Звертаємо увагу на те, що у теперішній економіці панує недосконала конкуренція. У недосконалому конкурента є певна свобода дій стосовно його цінових рішень. Прикладом є наявність олігополії, монополістичної конкуренції та чистої монополії. Необхідно запам'ятати закони України, які регламентують підприємницьку діяльність.

Термінологічний словник ключових понять

Еластичність – це ступінь чутливості однієї економічної змінної реагувати на зміни, що відбулися в іншій економічній змінній.

Еластичність попиту – це ступінь зміни попиту на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї.

Еластичність пропозиції – це ступінь відносної зміни пропозиції на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї.

Конкуренція – суперництво між різними суб'єктами підприємницької діяльності за найвигіднішими умовами виробництва та реалізації товарів і послуг з метою одержання найбільшого прибутку.

Внутрішньогалузева конкуренція – це конкуренція між товаровиробниками, що діють в одній галузі народного господарства.

Міжгалузева конкуренція – це конкуренція між товаровиробниками, які діють у різних галузях народного господарства.

Міжнародна конкуренція – це конкуренція виробників на світовому ринку.

Цінова конкуренція – це боротьба за скорочення витрат виробництва завдяки використанню досягнень науково-технічного прогресу.

Нецінова конкуренція – спрямована не на зміну цін, а на створення зовнішніх факторів, що поліпшують реалізацію продукції.

Недобросовісна конкуренція – це діяльність виробника на ринку з метою одержання прибутку, яка не виключає обман споживачів, партнерів.

Монополія – домінуюче становище на ринку окремого суб'єкта господарювання, яке дає можливість обмежувати конкуренцію, створювати або підтримувати дефіцит на ринку, встановлювати монопольні ціни на свої товари та послуги.

Закрита монополія – це галузь, яка захищена від конкуренції за допомогою юридичних обмежень.

Природна монополія – галузь, у якій витрати на одиницю продукції досягають мінімуму тільки тоді, коли одна фірма обслуговує весь ринок у цілому.

Відкрита монополія – це економічне явище, при якому фірма на деякий період стає єдиним постачальником продукту, не володіючи при цьому ніяким спеціальним захистом від конкуренції.

Запитання для самоконтролю знань

1. Що означає термін «еластичність» в економічній теорії?
2. Дайте характеристику еластичності попиту за ціною.
3. Охарактеризуйте еластичність пропозиції. Як вона визначається?
4. Для чого вивчають проблему еластичності попиту?
5. Розкрийте сутність і визначте основні риси конкуренції.

6. Дайте характеристику основних способів ведення конкурентної боротьби.
7. Охарактеризуйте основні види ринкових структур.
8. Які причини зумовлюють втручання держави у ринковий механізм?

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Коефіцієнт цінової еластичності попиту показує:
  - а) реакцію споживача на зміну ціни;
  - б) ступень зміщення кривої попиту внаслідок зміни доходів;
  - в) час до пристосування до цінових змін;
  - г) ціни на інші товари.
2. Якщо одновідсоткове скорочення ціни на товар призводить до двовідсоткового збільшення попиту на нього, то цей попит:
  - а) нееластичний;
  - б) еластичний;
  - в) одиничної еластичності;
  - г) абсолютно еластичний.
3. Конкуренція – це...
  - а) зіткнення;
  - б) головний важіль економіки;
  - в) змагання за можливість повніше реалізувати власний інтерес;
  - г) зіткнення між соціальними групами.
4. Для досконалої конкуренції не є характерним:
  - а) подібні товари;
  - б) багато виробників, що діють незалежно;
  - в) неможливість контролювати ринкову ціну з боку будь-якого виробника;
  - г) труднощі входу нових виробників на ринок із своїми товарами.
5. Який з поданих ринків більш усього відповідає умовам досконалої конкуренції?
  - а) побутової техніки;
  - б) сільськогосподарської продукції;
  - в) меблів;
  - г) автомобілів.

6. Чиста монополія:

- а) єдиний виробник стандартизованої продукції;
- б) пропозиція виходить від групи виробників, окремі з яких мають переважаючу частку на ринку;
- в) пропозиція виходить від кількох великих фірм;
- г) єдиний виробник продукції, близькі замітники якої відсутні.

7. У якому році в Україні було прийнято перший спеціальний антимонопольний законодавчий акт?

- а) 1985 р.;   в) 1992 р.;
- б) 1989 р.;   г) 1993 р.

8. Олігополія – це ринкова структура, де діє:

- а) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють диференційовану продукцію;
- б) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють однорідну продукцію;
- в) невелика кількість конкуруючих фірм, які виробляють однорідну та диференційовану продукцію.

9. Монополістична конкуренція:

- а) багато підприємств продають подібні товари, намагаючись надати їм унікальних властивостей;
- б) домінування на ринку певного виробника;
- в) наявність на ринку єдиного виробника;
- г) домінування на ринку обмеженої кількості виробників.

10. Нецінова конкуренція передбачає:

- а) зростання якості продукції;
- б) безплатні консультації;
- в) використання реклами;
- г) все перераховане вище правильне.

11. В якому з положень неправильно названі основні методи нечесної конкуренції:

- а) промисловий шпіонаж;
- б) підкуп чиновників;
- в) зменшення витрат виробництва;
- г) поширення неправдивих повідомлень про товари своїх конкурентів.

12. Прикладом природної монополії є:

- а) страхова компанія «Оранта»;
- б) компанія «Кока-кола»;
- в) кондитерська фабрика «Київ-Конті»;
- г) Київський метрополітен.

13. Монопольна влада – це...

- а) існування різноманітних вхідних бар'єрів;
- б) здатність фірми впливати на ринкову ціну;
- в) відсутність досконалих товарів-замінників;
- г) концентрація виробництва.

Розв'язати задачі

Завдання 1. Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту, якщо відомо, що ціна на товар зменшилась із 10 грн, за од. до 7 грн, за од., а величина попиту при цьому зросла із 100 до 120 одиниць.

Завдання 2. Визначте еластичність пропозиції товару за умови, що ціна на нього зросла із 17 до 20 грн, за од., а величина пропозиції збільшилась із 15 до 20 одиниць.

Завдання 3. За допомогою наведених у таблиці даних про залежність між ціною і попитом розрахуйте коефіцієнт еластичності у проміжку між 1 тис. грош. од. і 2 тис. грош. од., 4 тис. грош. од. і 5 тис. грош. од. Проаналізуйте отриманий результат.

Ціна, P, тис. грош. од	Обсяг попиту, Q, од.
1	15
2	12
3	10
4	8
5	7

Підказка. Щоб роз'язати задачі даного типу необхідно пригадати формулу коефіцієнта еластичності попиту (пропозиції):

$$E_D = \frac{\text{Відсоткова зміна попиту}}{\text{Відсоткова зміна ціни}} = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}},$$

а також варіанти кількісного виміру ступеня еластичності.

Теми рефератів

1. Природні монополії, їхня роль і засоби обмеження їхнього свавілля в ринковій економіці.
2. Антимонопольна політика держави та її сутність.
3. Методи конкурентної боротьби та їхні наслідки.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 6. Національна економіка: основні економічні результати та їхній вимір

1. Система національних рахунків. Макроекономічні показники.
2. Характеристика валового внутрішнього продукту (ВВП). Структура ВВП і методика його розрахунку.
3. Характеристика розрахунку ВВП за видатками.
4. Аналіз розрахунку ВВП за доходами.
5. Характеристика основних показників системи національних рахунків (ЧНП, НД, особистий дохід, дохід після сплати податків).
6. Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор ВВП.

Мета даної теми – вивчення основних макроекономічних показників вимірювання обсягів національної економіки, що характеризують економічне зростання, та надати їм характеристику. Для виміру обсягу суспільного продукту в ринковій економіці статистичною комісією ООН у 1993 р. була ухвалена система національних рахунків (СНР).

Головними і вихідними показниками системи національних рахунків є валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП). У статистиці України форма національного продукту (ВВП) була визнана не так давно – з 1987 р.

У системі національних рахунків існує також низка інших взаємопов'язаних макроекономічних показників, які можуть бути розраховані на підставі ВВП (а також ВНП).

Студентам слід вивчити та запам'ятати головні показники СНР, методи обчислення ВВП, а також співвідношення основних показників СНР. На занятті студенти повинні формувати практичні навички та вміння визначати показники обсягу національного виробництва.

Знання про особливості розвитку ВВП та інших показників допоможуть у користуванні статистичною інформацією.

Термінологічний словник ключових понять

Система національних рахунків – це узгоджена система збирання, обліку основних потоків статистичних інформації на рівні макроекономічних показників.

Валовий внутрішній продукт – загальна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених на території країни протягом визначеного періоду (найчастіше одного року).

Кінцевий продукт – це товари та послуги, придбані з метою споживання, а не з метою подальшої обробки, переробки чи продажу.

Додана вартість – вартість проданого фірмою продукту за вирахуванням вартості предметів праці, придбаних і використаних фірмою для виробництва цього товару.

Амортизаційні відрахування – відрахування частини вартості фондів з метою відшкодування їхнього зношування.

Дефлятор – коефіцієнт, що застосовується для перерахунку макропоказників відповідно до цін базового періоду.

Непрямі податки – податки, які включаються в ціну товарів.

Трансфертні платежі – прямі виплати, що здійснюються державою приватним особам або фірмам і не пов'язані з виробництвом товарів (субсидії, пенсії, стипендії, допомога по безробіттю тощо).

Національне багатство – це сукупність створених та накопичених у країні працюю всього суспільства матеріальних благ, досягнутого рівня освіти людей, майстерності, творчих здібностей, які призначені для розширеного відтворення з метою підвищення добробуту нації.

Запитання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте систему національних рахунків.
2. Що являє собою валовий внутрішній продукт?
3. Розкрийте зміст виробничого методу обчислення ВВП.
4. Розкрийте зміст методу обчислення витрат.
5. Розкрийте зміст методу обчислення доходів.
6. Назвіть основні показники СНР.
7. Що таке реальний ВВП?

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Ринкова вартість всіх кінцевих благ, вироблених у певній країні протягом року – це:
  - а) валовий внутрішній продукт;

- б) чистий внутрішній продукт;
- в) національний дохід;
- г) чистий національний продукт.

2. Які є способи розрахунку ВВП:

- а) за сукупним попитом і пропозицією;
- б) за сукупними витратами і доходами;
- в) за різницею між експортом та імпортом;
- г) за витратами та доходами.

3. Який з показників не враховується під час обчислення ВВП?

- а) рівень безробіття;
- в) чистий експорт;
- б) державні витрати;
- г) амортизаційні відрахування.

4. Амортизація – це:

- а) чисті інвестиції;
- в) кошти на задоволення особистих потреб;
- б) чистий імпорт;
- г) відрахування на споживання капіталу.

5. Ринкова вартість усіх кінцевих благ, вироблених у певній країні протягом року за мінусом амортизаційних відрахувань, – це :

- а) валовий внутрішній продукт;
- б) чистий внутрішній продукт;
- в) національний прибуток;
- г) чистий національний продукт.

6. Якщо від вартісної оцінки ЧНП відняти суму непрямих податків, то отримаємо:

- а) ВВП;
- б) НД;
- в) національне багатство;
- г) особистий дохід.

7. Що таке «національний дохід»?

- а) сумарний обсяг вартості усіх вироблених товарів і послуг;
- б) прибуток усіх підприємств;

- в) частка доходу, яка залишається у населення після перерозподілу;
- г) сукупність доходів усіх економічних суб'єктів країни.

8. Дефлятор ВВП використовується для:

- а) зведення номінального ВВП до реального;
- б) урахування нелегальних операцій;
- в) зведення реального ВВП до номінального;
- г) урахування невиробничих операцій.

9. Номінальний ВВП – це...

- а) обсяг виробництва, який вимірюється в базових цінах;
- б) рівень життя населення в певному періоді часу;
- в) обсяг виробництва, який вимірюється в поточних цінах;
- г) різниця між: сукупним попитом і сукупною пропозицією.

10. Індекс цін може бути використаний для того, щоб оцінити:

- а) відмінності рівнів цін двох різних країн;
- б) різницю між рівнем оптових і роздрібних цін;
- в) відмінності між структурою виробництва поточного і минулого року;
- г) зміни у ринковій вартості споживчого кошика двох різних років.

11. Як співвідноситься ВВП, розрахований за сумою видатків, і ВВП, розрахований за сумою доходів?

- а) ВВП за доходами дорівнює ВВП за витратами;
- б) в умовах економічної кризи ВВП за витратами перевищує ВВП за доходами;
- в) співвідношення між цими показниками залежать від темпів зростання цін;
- г) ВВП за доходами завжди перевищує ВВП за витратами.

Розв'язати задачі

Завдання 1. Використовуючи наведені дані, розрахуйте ВВП, як за видатками так і за доходами:

Особисті споживчі витрати	222
Рентні платежі	14
Амортизація	27
Відсотки за капітал	13
Доход від власності	31
Чистий експорт	3
Дивіденди	16
Винагорода за працю	221
Непрямі податки на бізнес	18
Нерасподілені прибутки корпорацій	21
Державні закупки товарів і послуг	72

Завдання 2.

Припустимо, що реальний ВВП у 2000 р. становить 27,6 млрд, грн. У 2001 р. цей показник склав 34,3 млрд, грн.

Розрахувати темп зростання, ВВП.

Підказка. Необхідно пригадати методи обчислення ВВП і формулу обчислення темпу економічного зростання.

Теми рефератів

1. Сутність і багатогранність процесу суспільного відтворення.
2. Система національних рахунків: формування, призначення, застосування.
3. Національна економіка та її показники.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 7. Макроекономічна нестабільність: циклічність економічного розвитку, безробіття, інфляція

1. Циклічність ринкової економіки. Характеристика економічного циклу, його фази і особливості в розвиненій ринковій економіці.
2. Характеристика безробіття та його основні форми. Економічні та соціальні наслідки безробіття.
3. Інфляція: її визначення та причини виникнення. Види інфляції.

Вивчаючи цю тему, студент насамперед повинен зрозуміти сутність економічного відтворення та вивчити типи економічного зростання. Будь-який процес виробництва незалежно від його суспільної форми має бути безперервним, тобто повинен періодично проходити одні й ті самі стадії. Так само як суспільство не може припинити споживати, так само не може воно й припинити виробляти. Тому будь-який процес суспільного виробництва, що розглядається в постійному зв'язку і безперервному потоці свого відновлення, разом з тим і є процесом відтворення.

Важливою рисою ринкової економіки є відсутність постійно зростаючих темпів розвитку економіки. Ця тема дає уявлення про циклічність, рівень ділової активності, надає характеристику інфляційним процесам, навчає розрізняти циклічне та добровільне безробіття.

Студентам слід усвідомити, що наявність макроекономічного рівня в економіці сприяла усвідомленню єдиних цілей, до яких прагне суспільство в господарській сфері, за трьома ключовими макроекономічними показниками: темпами зростання реального обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП), темпами інфляції, рівнем безробіття, перший з яких ВВП вказує на сукупний доход усіх громадян країни, темп інфляції на зростання середнього рівня цін, а рівень безробіття на частку робочої сили, яка не має роботи.

Студенти повинні знати сутність і структуру економічного циклу, залежно від того, в якому стані перебуває економіка, визначати фазу економічного циклу, а також формулу, за якою вимірюється темп зростання ВВП. Вміти надавати характеристику інфляційним процесам, розуміти різницю між економічно активним населенням та економічно пасивним, розрізняти залежно від причин види безробіття, знати формулу, за якою вимірюється рівень безробіття. Необхідно запам'ятати відповідні закони України.

Термінологічний словник ключових понять

Економічне зростання – це розвиток національної економіки протягом певного періоду, котрий вимірюється приростом чи темпами приросту ВВП, чи НД або темпами приросту цих показників у розрахунку на душу населення.

Економічний цикл – коливання обсягів виробництва, рівня прибутків і зайнятості в масштабах економіки.

Безробіття – це соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може застосувати свою робочу силу.

Рівень безробіття – частка безробітних у загальній чисельності економічно активного населення.

Дефляція – падіння загального рівня цін в економіці країни.

Робоча сила – здатність людини до праці, або сукупні сили її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ.

Закон Оукена – при підвищенні фактичного рівня безробіття над природним на 1% недовироблення ВВП дорівнює 2,5 %.

Інфляція – це двоєдиний процес підвищення середнього (загального рівня) цін в економіці та знецінювання грошей.

Реальна заробітна плата – кількість товарів та послуг, яку можна придбати в певний момент за суму, що становить номінальну заробітну плату.

Номінальна заробітна плата – грошовий вираз заробітної плати.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте характеристику основних типів економічного зростання.
2. Поясніть циклічність розвитку ринкової економіки.
3. Охарактеризуйте економічний цикл і його фази.
4. Які соціально-економічні наслідки безробіття?
5. Охарактеризуйте види безробіття.
6. Як здійснюється соціальний захист безробітних в умовах України?
7. Що собою являє інфляція? Назвіть її основні види.

8. Розкажіть про наслідки інфляції.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Найбільш істотний фактор економічного зростання в розвинутих країнах на сучасному етапі – це:
  - а) зростання безробіття;
  - б) демографічні зміни;
  - в) технологічні зміни у виробництві;
  - г) скорочення народжуваності.
2. Економічне зростання суспільного виробництва у цілому в сучасних умовах може відбуватися:
  - а) виключно за рахунок екстенсивних факторів;
  - б) лише за рахунок інтенсивних факторів;
  - в) при певному поєднанні екстенсивних та інтенсивних факторів.
3. Що негативно впливає на економічне зростання:
  - а) підвищення продуктивності праці; б) освіта;
  - в) несприятливі погодні умови;
  - г) технічний прогрес.
4. Які етапи коливань економічної активності включає економічний цикл?
  - а) пожвавлення і піднесення;
  - б) перехід від одного до іншого технологічного способу виробництва;
  - в) хвилі короткі і довгі;
  - г) криза, депресія, пожвавлення, піднесення.
5. Що таке «безробіття»?
  - а) неможливість знайти роботу;
  - б) небажання працювати;
  - в) незайнятість працездатного населення;
  - г) відсутність робочих місць.

6. За якими показниками визначаються масштаби безробіття?
- а) за ступенем і тривалістю;
  - б) за рівнем безробіття;
  - в) за темпами поширення;
  - г) за темпами і тривалістю.
7. Що таке «служба зайнятості»?
- а) установа, яка займається працевлаштуванням населення;
  - б) установа, діяльність якої спрямована на забезпечення ефективної зайнятості;
  - в) установа, діяльність якої спрямована на скорочення кількості осіб, що втратили роботу або не можуть її знайти;
  - г) установа, що бореться з інфляцією.
8. Закон Оукена виражає кількісну залежність між:
- а) рівнем безробіття і темпами інфляції;
  - б) зміною обсягу національного виробництва та процентною ставкою;
  - в) фактичним і природним обсягами національного виробництва;
  - г) зміною обсягу національного виробництва та зміною рівня безробіття.
9. Що таке інфляція?
- а) зменшення кількості товарів;
  - б) підвищення загального рівня цін;
  - в) подорожчання грошей;
  - г) зростання купівельної спроможності грошей.
10. За яким критерієм розрізняють помірну, галопуючу та гіперінфляцію:
- а) такого критерію немає;
  - б) за їхніми причинами;
  - в) за характером ціноутворення, що їх визначає;
  - г) за темпами.

Теми рефератів

1. Проблеми зайнятості в Україні.
2. Проблеми економічного зростання в Україні.
3. Інфляція, її вплив на економіку. Розвиток інфляційних процесів в Україні.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 8. Сукупний попит та сукупна пропозиція

1. Сукупний попит. Чинники, що впливають на зміну сукупного попиту і величину його обсягу.
2. Сукупна пропозиція. Чинники, що впливають на зміну сукупної пропозиції і величину її обсягу.
3. Рівноважна ціна і реальний обсяг виробництва. Зміни в рівновазі сукупного попиту і сукупної пропозиції.

При вивченні теми необхідно засвоїти, що макроекономіка перебуває у пошуку збалансованого засобу використання обмежених ресурсів і розподілу товарів і послуг між членами суспільства, звернуту особливу увагу на поняття «сукупний попит», «сукупна пропозиція» та «макроекономічна рівновага», а також на вплив цінових і нецінових чинників на криву сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Термінологічний словник ключових понять

Сукупний попит – це реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, підприємства та держава готові придбати за будь-яким рівнем цін.

Крива сукупного попиту показує залежність між величиною реальних витрат за номінального рівня цін, коли інші умови незмінні, перебуває у зворотній залежності від ціни.

Відсоткова ставка – ціна, за якою комерційні банки продають кредитні ресурси клієнтам банку.

Сукупна пропозиція – все те, що пропонується на ринку, показує рівень реального обсягу виробництва за умов кожного рівня цін.

Крива сукупної пропозиції відображає взаємозалежність між реально пропонуваним на продаж обсягом національного виробництва і загальним рівнем цін, має вигляд позитивної похилої кривої.

Горизонтальний відрізок сукупної пропозиції показує зміни в обсязі виробництва в умовах неповної зайнятості та постійних цін.

Проміжний (висхідний) відрізок сукупної пропозиції показує зміни в обсязі виробництва в економіці, що наближається до повної зайнятості, зростання реального ВВП на цьому відрізку супроводжується зростанням цін.

Вертикальний відрізок сукупної пропозиції показує зміни в обсязі виробництва в умовах повної зайнятості, ВВП збільшується номінально, характерне інфляційне зростання цін.

Запитання для самоконтролю знань.

1. Дайте визначення сукупного попиту та сукупної пропозиції.
2. Проаналізуйте вплив цінових факторів на криву сукупного попиту.
3. Проаналізуйте вплив нецінових факторів на криву сукупного попиту.
4. Охарактеризуйте траєкторію кривої сукупної пропозиції.
5. Проаналізуйте вплив нецінових факторів на криву сукупної пропозиції.
6. Проаналізуйте стан економіки залежно від змін сукупного попиту.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. До складових структури сукупного попиту належать:
  - а) споживчий попит;
  - б) інвестиційний попит;
  - в) попит держави;

- г) попит із закордону;
- д) усе вище перераховане.

2. Що таке «сукупний попит»?

- а) витрати домогосподарств, підприємців, держави;
- б) готовність виробляти;
- в) величина обсягу продукції та послуг, яку готові придбати вітчизняні споживачі, уряд, зарубіжні покупці;
- г) попит на ринку певного товару.

3. Реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, підприємства та уряд готові купити у певний період часу за будь-яких можливих цін, – це:

- а) сукупна пропозиція;
- б) сукупний попит;
- в) загальне виробництво;
- г) національне багатство.

4. Що таке «сукупна пропозиція»?

- а) обсяг товарів, послуг у країні, який фірми готові виробляти та продавати протягом року;
- б) готовність придбати;
- в) витрати держави, підприємців, іноземців;
- г) пропозиція на ринку певного товару.

5. Умова макроекономічної рівноваги – це:

- а) нерівність сукупного попиту і сукупної пропозиції;
- б) точка перетину кривих попиту і пропозиції;
- в) точка перетину сукупного попиту і сукупної пропозиції;
- г) відповідність між доходами держави і витратами іноземного сектору.

6. До цінових чинників сукупного попиту належать:

- а) зміна цін на виробничі ресурси;
- б) зростання світових цін на нафту;
- в) бюджетно-податкова політика;
- г) ефект імпортних закупок (ефект чистого імпорту).

7. До нецінових чинників сукупного попиту належать:
- а) зміна цін на виробничі ресурси;
  - б) ефект імпортних закупок;
  - в) заборгованість споживачів;
  - г) падіння світових цін на нафту.
8. До цінових факторів сукупного попиту не належать:
- а) ефект процентної ставки;
  - б) ефект споживчих витрат;
  - в) ефект багатства;
  - г) ефект імпортних закупок.
9. До нецінових чинників сукупної пропозиції належать:
- а) ефект імпортних закупок;
  - б) бюджетно-податкова політика держави;
  - в) зміни в державних видатках;
  - г) ефект багатства.
10. Вертикальний відрізок кривої сукупної пропозиції передбачає, що зміни сукупного попиту:
- а) вплинуть на рівень цін, але не на обсяг випуску;
  - б) вплинуть на обсяг випуску, але не на рівень цін;
  - в) вплинуть як на рівень цін, так і на обсяг випуску;
  - г) не вплинуть на рівень цін і випуску.
11. Проміжний відрізок кривої сукупної пропозиції передбачає, що зміни сукупного попиту вплинуть:
- а) вплинуть на рівень цін і рівень випуску;
  - б) вплинуть на обсяг випуску, але не на рівень цін;
  - г) вплинуть на рівень цін, але не на обсяг випуску.
12. Горизонтальний відрізок кривої сукупної пропозиції передбачає, що зміни сукупного попиту:
- а) вплинуть на рівень цін, але не на обсяг випуску;
  - б) вплинуть на обсяг випуску, але не на рівень цін;

- в) вплинуть як на рівень цін, так і на обсяг випуску;
- г) не вплинуть на рівень цін і випуску.

Теми рефератів

1. Варіанти рівноваги сукупного попиту та сукупної пропозиції.
2. Історія формування уявлень про сукупну пропозицію.

Література: 1, 2, 3, 8.

Тема 9. Грошово-кредитна система. Сутність і функції грошей

1. Поняття і типи грошових систем. Сутність і функції грошей.
2. Основні форми пропозиції грошей.
3. Основні види попиту на гроші і чинники, які їх визначають.
Встановлення рівноваги на грошовому ринку.
4. Сутність банківської системи в ринковій економіці.
5. Механізм функціонування комерційних банків: балансовий звіт, резерви банку, грошовий мультиплікатор.
6. Сутність і форми кредиту в ринковій економіці.
7. Основні цілі і форми грошово-кредитної політики держави.

У процесі вивчення даної теми слід усвідомити, що гроші є категорією товарного господарства, а історія їхньої появи нерозривно пов'язана з появою товарообміну. Після розгляду передісторії появи грошей доцільним є аналіз сутності грошей (функції грошей). Наступним кроком у розгляді проблеми грошей є вивчення основних етапів їхньої еволюції (еволюція видів грошей) та грошових систем.

Знаючи форми сучасних грошей та їх переваги, які надають власникові різні замітники грошей, можна скористатися цими замітниками у різних ситуаціях.

У сучасній ринкової економіці існують так звані кредитні гроші. Кредитні гроші – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди й виражають відносини між кредитором і боржником. Вивчення цієї теми допоможе студентам розібратися, в чому полягає суть кредитної системи. У загальному вигляді структура кредитної системи включає: центральний банк, комерційні банки, спеціалізовані банківські установи (іпотечні, ощадні банки тощо), небанківські фінансово-кредитні установи (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії тощо). Тому, завершаючи вивчення теми, необхідно запам'ятати функції Центрального банку та відрізнити їх від функцій комерційних банків, з'ясувати принципи кредитування, розібратися у формах кредиту і знати, чим вони різняться між собою.

Термінологічний словник ключових понять

Гроші – це особливий товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом.

Масштаб цін – це певна вагова кількість дорогоцінного металу, яка законодавчо встановлюється державою як грошова одиниця країни та використовується для виміру товарних цін.

Паперові гроші – знаки, символи цінності, що не мають власної вартості та наділені державною владою примусовим курсом обігу.

Банкноти – грошові знаки різного номіналу, які випускаються в обіг центральним емісійним банком.

Кредитні гроші – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди й виражають відносини між кредитором і боржником.

Депозит – грошові активи, вкладені в банк з метою одержання відсотків.

Вексель – письмове боргове зобов'язання встановленої законом форми, в якому зазначена величина грошового боргу, строки його сплати, а також право його власника вимагати від боржника сплати боргу за настанням означеного строку.

Чек – письмове розпорядження власника поточного рахунку в банку про виплату готівки або перерахування з рахунка на інший рахунок певної суми грошей.

Кредитна картка – це іменний платіжно-розрахунковий документ, який засвідчує особу власника рахунка в банку.

Кредит – надання позичальникові коштів у грошовій або іншій формах здебільшого під заставу на встановлений строк під визначений відсоток.

Комерційний кредит – кредитором є господарські установи. В основі – відстрочка підприємством-виробником плати за товар і надання підприємством – покупцем векселя як боргового зобов'язання оплати вартості покупки після закінчення певного терміну.

Банк – кредитно-фінансова установа, яка мобілізує вільні грошові кошти, надає їх у позику, здійснює розрахунки між економічними суб'єктами.

Банківський прибуток – це різниця між сумою відсотків позичальників (активні операції) і сумою відсотків вкладників (пасивні операції), а також прибуток від інвестицій, від біржових операцій і комісійна винагорода.

Електронні гроші – це магнітні носії платіжної інформації, які замінюють паперові гроші, чеки тощо у безготівкових розрахунках між клієнтами і банками за допомогою електронно-інформаційних систем.

Грошова маса – це сукупність усіх грошових засобів у готівковій і безготівковій формах, які забезпечують реалізацію товарів, послуг і всі нетоварні платежі у народному господарстві.

Нуліфікація – це ліквідація старих грошових знаків і випуск нових, вона проводиться в результаті сильної інфляції, оголошення державою грошових знаків недійсними.

Дефляція – протилежний інфляції процес зменшення кількості паперових грошей в обігу шляхом вилучення з обігу надлишкової грошової маси, здійснений з метою зниження темпів інфляції.

Деномінація – зниження обмінного курсу грошової одиниці країни стосовно іноземних валют.

Запитання для самоконтролю знань.

1. Розкрийте сутність основних функцій грошей.
2. Які особливості паперових та кредитних грошей?
3. Що таке грошова маса і які її показники?
4. Дайте характеристику кредитної системи.
6. Які функції здійснює центральний банк?
7. Які функції та операції здійснює комерційний банк?
8. Назвіть джерела формування кредитних ресурсів.
9. Назвіть і дайте характеристику основних видів кредиту.
10. У чому полягає сутність банківського та комерційного кредиту?

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Що таке «гроші»?
  - а) загальний еквівалент, через який вимірюється вартість усіх товарів і послуг;
  - б) монети, за які можна придбати товар;
  - в) обмін одного товару на інший;
  - г) банкноти, за які можна придбати товар.
2. Від яких факторів прямо не залежить купівельна спроможність грошей?
  - а) інфляція;
  - б) кількість грошей у обігу;
  - в) кількість банків у країні;
  - г) дефляція.
3. Які функції виконують гроші?
  - а) ліквідність, накопичення;
  - б) засіб обігу, міра вартості, засіб накопичення;
  - в) загальний еквівалент, виражають вартість усіх товарів і послуг;

г) засіб обігу і накопичення.

4. Гроші як міра вартості це:

а) засіб покриття певних зобов'язань;

б) засіб кількісного визначення величини вартості іншого товару;

в) засіб придбання необхідного товару;

г) засіб зберігання купівельної сили.

5. Що таке «бартер»?

а) загальний еквівалент, через який вимірюється вартість усіх товарів і послуг;

б) безпосередній обмін одного товару на інший;

в) золото;

г) монети і банкноти.

6. Які є види сучасних грошей?

а) золоті, срібні, металеві, паперові;

б) монети, банкноти, замітники грошей, банківські рахунки, міжнародні гроші;

в) металеві, паперові, товарні;

г) монети, банкноти і товарні гроші.

7. Чим забезпечується суспільна цінність грошей?

а) функціями, які вони виконують, державним визнанням, купівельною спроможністю;

б) постійною вартістю;

в) золотим запасом країни;

г) купівельною спроможністю і постійною вартістю.

8. Що становить грошову масу країни?

а) депозити, готівка, поточні рахунки;

б) кількість грошей, що перебуває в обігу;

в) готівка, поточні рахунки, безчекові рахунки.

г) депозити і кредити.

9. Що таке «кредитна картка»?

а) письмове зобов'язання боржника сплатити визначену суму грошей у визначений термін;

б) наказ власника банківського рахунка передати певну суму на користь пред'явника;

в) розрахунковий засіб, який видається банками своїм клієнтам;

г) письмове зобов'язання, яке видається банками своїм клієнтам.

10. Який метод стабілізації грошового обігу полягає у вилученні з нього надлишкових паперових грошей?

а) дефляція;

б) деномінація;

- в) нуліфікація;
- д) ревалоризація (реставрація).

11. До функцій центрального банку не належать:

- а) емісія грошових знаків;
- б) регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки;
- в) зберігання золото-валютних резервів країни;
- г) видача кредитів населенню.

12. Які з перелічених принципів не є принципами кредитування?

- а) терміновість;
- б) платність;
- в) повернення кредитів;
- г) ефективність користування позиками.

13. Які функції виконують комерційні банки?

- а) надання позики промисловим підприємствам;
- б) емісія грошей;
- в) регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки;
- г) зберігання золотого запасу держави.

14. Іпотечний банк – це банк:

- а) який займається емісійно-інвестиційними операціями;
- б) який займається зовнішньоекономічними операціями;
- в) який займається позиково-ощадними операціями;
- г) який видає позики під заставу нерухомості.

Темати рефератів

1. Виникнення та розвиток грошової системи в незалежній Україні.
2. Зміна ролі золота в сучасних умовах.
3. Грошова система, її структурні елементи і типи.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 10. Бюджетна і податкова політика держави.

Бюджетний дефіцит і державний борг

1. Характеристика державного бюджету країни. Основні концептуальні підходи при формуванні бюджету.
2. Бюджетний дефіцит і бюджетний борг, їх економічні наслідки.
3. Податкова система держави, її структура і значення.

Починаючи вивчення даної теми, передусім треба зрозуміти, що таке фінанси, фінансова система. Найважливішою ланкою фінансової системи держави є державний бюджет, тому студенти повинні знати функції державного бюджету, основні джерела формування доходів державного бюджету та форми виплат, уміти аналізувати стан державного бюджету за структурою надходжень та видатків. Слід звернути увагу на бюджетну систему та законодавство України.

Головним джерелом доходів держави є податки, вони забезпечують близько 90 % доходів держави, тому необхідно сприймати податки не лише як тягар, що покладається на громадян держави, а і як суспільно корисне явище. Наступний крок вивчення теми студентами – вміти розбиратися в податках і податковій ставці, знати різновиди податків і значення кривої Лаффера, розуміти механізм фіскальної політики.

Термінологічний словник ключових понять

Державні фінанси – це економічні відносини між державою та суб'єктами господарювання з приводу утворення та використання грошових фондів для виконання державних функцій.

Державний бюджет – це сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу, і використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Консолідований бюджет – це об'єднаний бюджет центрального уряду і бюджети місцевих органів влади.

Державний борг – накопичення сума позичених урядом коштів для фінансування дефіциту державного бюджету.

Податки – обов’язкові та першочергові платежі державі.

Податок на додану вартість – непрямий податок, який включається до ціни реалізованого товару і є частиною новоствореної вартості.

Акциз – один із видів непрямих податків переважно на товари масового вжитку (цигарки, алкогольні напої, автомобілі, холодильники тощо), який включається у ціну товару і сплачується за рахунок покупців.

Мито – непрямий податок, який встановлюється за ввезення та вивезення товарів через кордон або за транспортування іноземних товарів на території певної країни транзитом.

Крива Лаффера – крива, що відображає зв’язок між податками та обсягом податкових надходжень, виявляє податкову ставку, за якої податкові надходження досягають максимуму.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте визначення державного бюджету і розкрийте його функції.
2. Розкрийте у загальному вигляді структуру надходжень і видатків державного бюджету.
3. Чим відрізняються поняття «асигнування», «субсидії», «субвенції», «дотації»?
4. Дайте характеристику державного дефіциту.
5. Який зв’язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом?
6. Охарактеризуйте позитивні й негативні наслідки державного боргу.
7. Дайте визначення податків і розкрийте їхні функції.
8. Назвіть та охарактеризуйте види податків.
9. Які функції виконують податки для економіки країни?

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Бюджетна політика держави – це:
  - а) управління фінансами усіх підприємств;
  - б) управління фінансами державних підприємств;
  - в) надання різних видів фінансової допомоги збитковим підприємствам;
  - г) формування та використання грошових засобів держави;
  - д) приватизація підприємств.
2. Що таке «державний бюджет»?
  - а) доходи держави;
  - б) механізм використання грошей державою;
  - в) виражений у грошовій формі кошторис доходів і витрат держави;
  - г) усі державні видатки.
3. До джерел формування надходжень у державний бюджет не відносять:
  - а) податки;
  - б) неподаткові надходження;
  - в) державну позику;
  - г) субсидії.
4. До статей видатків державного бюджету можна віднести:
  - а) національну оборону;
  - б) утримання державного апарату;
  - в) фінансування бюджетного сектора економіки;
  - г) соціальні видатки;
  - д) все вище перераховане.
5. Державний бюджет дефіцитний, коли:
  - а) надходження і видатки бюджету врівноважені;
  - б) сума податкових надходжень скорочується;
  - в) видатки перевищують доходи;
  - г) доходи перевищують видатки.

6. Державний борг має місце, коли державний бюджет:
- а) нормальний (збалансований);
  - б) дефіцитний;
  - в) профіцитний.
7. Державний борг – це борг
- а) держави перед іноземними кредиторами;
  - б) держави перед власними громадянами;
  - в) приватних підприємств і держави іноземним кредиторам;
  - г) держави перед власними громадянами та іноземними кредиторами.
8. Серед основних причин неспроможності країн платити за свої зовнішні борги може бути така:
- а) неправильна макроекономічна політика країн-боржників;
  - б) зростання процентних ставок у розвинутих країнах;
  - в) наявність стимулів до відмови від сплати боргу;
  - г) можуть бути усі причини.
9. За рахунок чого здійснюється відшкодування державного боргу?
- а) зниження позичкового процента;
  - б) податкових надходжень;
  - в) продажу цінних товарів;
  - г) доходів домогосподарств.
10. Податки – це...
- а) певні платежі, які суб'єкти економічної діяльності виплачують державі;
  - б) певні платежі, які добровільно сплачують суб'єкти до бюджету країни;
  - в) добровільні платежі, які сплачуються суб'єктами у центральний та місцевий бюджети;
  - г) обов'язкові платежі, які держава стягує з окремих осіб, установ, організацій у центральний та місцевий бюджети.

11. До загальнодержавних податків відносять:
- а) акцизний збір;
  - б) податок з реклами;
  - в) ринковий збір;
  - г) збір за паркування автомобілів.
12. До непрямих податків відносять:
- а) прибутковий податок з населення;
  - б) податок на додану вартість;
  - в) податок зі спадщини;
  - г) податок на прибуток підприємства.
13. Державна політика в області податків і державних витрат називається:
- а) політикою, заснованою на кількісній теорії грошей;
  - б) монетарною політикою;
  - в) діловим циклом;
  - г) фіскальною політикою.
14. Ставка якого податку не змінюється зі збільшенням оподатковуваного об'єкта?
- а) кожного;
  - б) прогресивного;
  - в) пропорційного;
  - г) регресивного.
15. Крива Лаффера ілюструє те, що найбільші надходження податків забезпечує:
- а) 100 % ставка податку;
  - б) нульова ставка податку;
  - в) оптимальна ставка податку;
  - г) середня податкова ставка.

Теми рефератів

1. Основні напрями, пріоритети, методи та інструменти економічної політики.
2. Роль податків у економічному та соціальному житті.
3. Державне регулювання економіки: необхідність, зміст, структура цілей та засобів їх досягнення. Межі державного втручання в економіку.
4. Податкова система України та необхідність її вдосконалення.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 11. Економічні відносини у світовій системі господарювання та їх регулювання

1. Світова торгівля та міжнародний поділ праці.
2. Міжнародний рух капіталу та міграція трудових ресурсів.
3. Міжнародна валютна система і платіжний баланс.

Починаючи вивчення даної теми, передусім треба зрозуміти, що однією з основних закономірностей розвитку сучасного суспільно-історичного процесу є інтернаціоналізація економічних відносин, посилення економічної єдності та взаємозалежності світу. Саме на цьому ґрунті формується структурно цілісна система світового господарства.

Студентам важливо з'ясувати, що являє собою світове господарство, а також економічні засади функціонування світового господарства: інтернаціоналізація економіки, міжнародна конкуренція та міжнародний поділ праці. Уміти пояснити, чому міжнародна спеціалізація та кооперування виробництва можуть бути взаємовигідними для країн, що беруть участь у них. Розуміти закономірності інтернаціоналізації ринкового господарства.

Наступний крок вивчення теми – знати основні форми міжнародних економічних відносин та вміти надавати характеристику кожної з них.

На підставі різноманітних форм міжнародних відносин складаються і розвиваються валютно-фінансові відносини, тому студентам слід знати суть міжнародних валютних відносин.

Міжнародні економічні відносини – економічні відносини в системі світового господарства.

Міжнародний поділ праці – спеціалізація та кооперація певних країн у виробництві певних товарів і послуг з метою реалізації їх на зовнішньому ринку.

Транснаціональні корпорації – фірми, які здійснюють основну частину своїх операцій за межами країни, в яких вони зареєстровані.

Міжнародні корпорації – концерн або союз концернів різних країн, які домінують в одній або кількох сферах світового господарства.

Фритредерство – політика вільної торгівлі, тобто забезпечення вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили тощо.

Протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Торгове мито – податок, який застосовується при імпорті певної групи товарів з метою поповнення бюджету або для обмеження імпорту (захист національного виробника).

Імпортні квоти – визначають максимальний обсяг товарів, які можуть бути імпортовані в країну за певний відрізок часу.

Міжнародна міграція робочої сили – переміщення працездатного населення за межі країн його походження, яке викликається причинами економічного характеру.

Валюта – грошова одиниця, що використовується для вимірювання величини вартості товарів, це грошова одиниця країни (гривня, рубль, долар).

Валютний курс – співвідношення між валютами окремих країн («ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн).

Торговельний баланс – статистичний звіт, у якому відображені платежі з експорту та імпорту за певний проміжок часу.

Платіжний баланс – співвідношення між валютними надходженнями в країну і платежами держави за кордон протягом певного часу (статистичний звіт) .

Конвертованість валют – це здатність національної грошової одиниці обмінюватися на інші валюти.

Ревальвація – підвищення державою обмінних курсів національної валюти для стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку і стимулювання імпорту товарів.

Девальвація – зниження державою обмінних курсів національної грошової одиниці з метою стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку і посилення конкурентоспроможності власних товарів на світовому ринку.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте визначення поняття «світове господарство».
2. У чому полягає сутність міжнародних економічних відносин (МЕВ)?
3. Дайте визначення міжнародного поділу праці.
4. Охарактеризуйте міжнародну торгівлю як складову МЕВ.
5. Розкрийте сутність вивезення капіталу та його основні форми.
6. Охарактеризуйте прямі та портфельні інвестиції.
7. У чому полягає сутність міжнародної міграції робочої сили?
8. Назвіть основні етапи розвитку міжнародної валютної системи.
9. У чому полягає сутність валютного курсу та як він визначається?
10. Розкрийте сутність повністю і частково конвертованих валют.

Тести для перевірки знань.

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Світове господарство – це:
  - а) спеціалізація окремих країн на випуску певної продукції;
  - б) сукупність національних господарств окремих країн, що беруть участь у міжнародному поділі праці;

- в) система міжнародних економічних відносин;
- г) жодна з відповідей не є правильною.

2. Міжнародна спеціалізація – це...

- а) продаж товарів за кордоном;
- б) форма економічних зв'язків між підприємствами різних країн, що спільно виробляють певну продукцію;
- в) зосередження зусиль окремих держав на виробництві певних видів продукції;
- г) об'єднання підприємств, які монополізують виробництво якогось продукту.

3. Транснаціональна компанія – це:

- а) підприємство, що домінує в певній галузі національної економіки;
- б) група підприємств, національних за капіталом, але міжнародних за сферою діяльності;
- в) група підприємств, інтернаціональних як за капіталом, так і за сферою діяльності;
- г) підприємство, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

4. За яких умов країна має порівняльну перевагу на виробництво продукції?

- а) якщо має перевагу в географічних умовах;
- б) якщо виробляє цей продукт за нижчими витратами, ніж інші;
- в) якщо має перевагу в технології виробництва товару;
- г) якщо виробляє цей продукт за нижчою альтернативною вартістю.

5. Міжнародний рух капіталів – це:

- а) рух капіталів між країнами світу в пошуках найвигіднішої сфери використання;
- б) рух іноземного капіталу всередині країни з метою отримання прибутку;
- в) капіталовкладення за кордоном, що забезпечують отримання підприємницького прибутку та контролю над підприємством з боку інвестора.

6. Яка економічна політика держави називається «протекціонізмом»?

- а) політика, спрямована на захист вітчизняних виробників від конкуренції з боку іноземних фірм;
- б) зовнішньоекономічна політика, за якої митні органи виконують тільки реєстраційні функції;
- в) політика, за якої відсутні обмеження у зовнішній торгівлі між країнами;
- г) політика, яка регулює кількість грошей, що перебувають в обігу.

7. Прихильники протекціонізму стверджують, що введення торговельних бар'єрів (мит, квот) приводить до:

- а) скорочення зайнятості в галузях національної економіки;
- б) руйнування внутрішніх монополій;
- в) ослаблення обороноздатності країни;
- г) захисту галузей національної економіки.

8. Політика вільної торгівлі означає:

- а) процес міжнародного обміну, заснований на принципі порівняльних переваг;
- б) приєднання до системи плаваючих валютних курсів;
- в) установа бар'єрів на шляху вільної торгівлі;
- г) введення в країні золотого стандарту.

9. Від'ємне торгове сальдо:

- а) позитивна різниця між вартістю експорту та вартістю імпорту;
- б) зростання частки сировинних товарів у експорті;
- в) зниження експортного потенціалу країни;
- г) протекціоністська політика держави, яка ускладнює розвиток зовнішньоторговельних операцій.

10. Що стало передумовою створення міжнародних валютно-фінансових організацій?

- а) міжнародний поділ праці;
- б) розвиток міжнародного співробітництва між країнами;
- в) спеціалізація країн;

г) регулювання міжнародних фінансово-кредитних відносин.

11. Що таке МВФ?

- а) міжнародний банк;
- б) багатостороння неурядова фінансово-кредитна установа, яка об'єднує 4 фінансові установи;
- в) наднаціональна кредитно-фінансова установа ООН;
- г) фінансова корпорація, створена для фінансування приватного підприємництва.

12. Що таке «вільні економічні зони»?

- а) територія країн, що розвиваються;
- б) територія, вільна від втручання;
- в) територія, що не контролюється державою;
- г) частина території країни, на яку поширюється вільний режим вкладання іноземного капіталу.

13. До форм економічних відносин не належить:

- а) міжнародна торгівля;
- б) міжнародний рух капіталу;
- в) міжнародна трудова міграція;
- г) свобода слова;
- д) валютні відносини.

Темати рефератів

1. Вільна торгівля та протекціонізм. Україна в СОТ (у Світовій організації торгівлі).
2. Міжнародна організація праці та її роль у регулюванні міграційних процесів.
3. Роль і значення ТНК в економіці сучасного світу.
4. Економічні наслідки міграції робочої сили.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Тема 12. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України

1. Характеристика переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки.
2. Зміст трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні.

Вивчення даної теми передбачає засвоєння основних напрямів ринкової трансформації адміністративно-командної системи на перехідному етапі під час формування сучасних ринкових засад в Україні.

Студентам потрібно насамперед з'ясувати об'єктивну необхідність ринкової трансформації економіки України, а також запам'ятати зміст процесів роздержавлення та приватизації, вміти надавати оцінку результатам їх в Україні.

Наступний крок вивчення теми – структурна перебудова економіки: сутність та основні шляхи. Особливу увагу слід звернути на формування відкритої економіки України.

Термінологічний словник ключових понять

Роздержавлення – перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших (недержавних) формах власності.

Приватизація – процес перетворення державної та колективної власності у приватну власність за плату чи на безоплатних засадах.

Відкрита економіка – це стан вільної взаємодії національної економіки з економіками інших країн, що виникає на ґрунті міжнародних переміщень товарів, капіталу та валют.

Офшорна зона – територія або держава, де гарантовані низькі податкові ставки, відсутній жорсткий валютний контроль за іноземним капіталом.

Запитання для самоконтролю знань

1. У чому полягає об'єктивна необхідність ринкової трансформації економіки України?
2. Розкрийте зміст процесів роздержавлення.

3. Розкрийте зміст процесів приватизації.
4. У чому полягає взаємозв'язок ринкової трансформації та формування відкритої економіки України?
5. Проаналізуйте основні параметри відкритості української економіки в сучасних умовах.

Тести для перевірки знань

Визначте єдину правильну відповідь:

1. Прогресивні тенденції розвитку української перехідної економіки пов'язані з формуванням економіки:
  - а) змішаної;
  - б) капіталістичної;
  - в) соціальної;
  - г) соціально орієнтованої змішаної.

2. Приватизація – це:
  - а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
  - б) передача майна в оренду з правом подальшого викупу;
  - в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
  - г) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.

3. Приватизаційний сертифікат – це:
  - а) частка кожного громадянина у загальному обсязі державного майна;
  - б) приватизаційний цінний папір;
  - в) частина державного майна, що підлягає викупу кожним громадянином.

4. Чому в розвинутих країнах держава підтримує малий бізнес:
  - а) він без цього гине разом із конкуренцією під тиском великого капіталу;
  - б) є ефективним засобом скорочення безробіття;
  - в) він реалізує потенціал підприємливості;
  - г) він збільшує привласнення ресурсних доходів і зменшує кількість утримувачів соціальних трансфертів;
  - д) усі попередні відповіді правильні разом.

5. Який орієнтир визначає відповідь ринкової системи на запитання «що виробляти?»?
- а) ступінь задоволення потреб споживачів;
  - б) можливість отримання (як мінімум) нормального прибутку;
  - в) можливість присвоєння лише надприбутку;
  - г) суспільні інтереси.
6. У якій країні на початку 90-х ХХ ст. відбувався перехід від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання:
- а) Франції;
  - б) Бельгії;
  - в) Україні;
  - г) Польщі.
7. Перехідність стану економіки України не допускає:
- а) планування соціально-економічного розвитку;
  - б) опори тільки на самоорганізацію економічних відносин між господарськими суб'єктами;
  - в) централізованого регулювання національної економіки;
  - г) соціальної орієнтації економічної політики держави.
8. Сучасною економічною системою в Україні є:
- а) командно-планова економіка;
  - б) соціально орієнтована змішана економіка;
  - в) традиційна економіка;
  - г) перехідна економіка.
9. Економічними умовами переходу до соціально орієнтованої змішаної економіки є:
- а) становлення різних форм власності;
  - б) роздержавлення і приватизація;
  - в) розвиток підприємництва;
  - г) надання економічної свободи господарюючим суб'єктам;
  - д) усі відповіді правильні.

10. У результаті переходу в Україні від централізовано-планових методів керування економікою до ринкових механізмів саморегуляції господарських зв'язків:

- а) відбулося погіршення сформованої структури національної економіки;
- б) з'явилися прогресивні зрушення в галузевій структурі суспільного виробництва;
- в) структура національної економіки не перетерпіла змін;
- г) істотно поліпшилася структура експорту України.

Тема рефератів

1. Концепції переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки. Формування інституційних та економічних умов переходу країн до нової системи господарювання.
2. Сутність, етапи та закономірності еволюційного переходу економічної системи до наступного типу. Принципи трансформації.

Література: 4, 5, 6, 8.

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Білецька О. М. Економічна теорія. Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 652 с.
2. Кравцова Л. І. Економічна теорія: Конспект лекцій. – К.: КІТЗТ, 2000 – 116 с.
3. Корецький М. Х. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
4. Економічна теорія / За ред. предборського В. А. – Київ: Кондор, 2003. – 492 с.
5. Мочерний С. В. Економічна теорія: Посібник для студентів вузів. – К.: «Академія» (Альма-метр), 2001. – 656 с.

6. *Мочерний С. В.* Економічна теорія: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.
7. Основи економічної теорії: Навчальний посібник / За заг. ред., П. В. Круша, В. І. Депутат. – К.: Каравела, 2007. – 448 с.
8. Основи економічної теорії: Підручник / За наук. ред. проф. Федоренка В. Г. – К.: Алеута, 2005. – 500 с.

Додаткова

1. *Багинянин Г. І., Шевчук Є. С.* Політична економія: Навч. посібник. – Львів: Новий світ-2006, 2006. – 479 с.
2. Економічна теорія. Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: «Знання Прес», 2004. – 615 с.
3. *Мочерний С. В.* Основи економічної теорії: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія» (Альма-матер), 2002 р.
4. Політична економія: Навч. посібник / І. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін. – К.: МАУП, 2003.
5. *Предборський В. А.* Основи економічної теорії. – К.: «Кондор», 2002. – 621 с.
6. *Рибалкін В. О.* та ін. Основи економічної теорії. – К.: Видавничий центр "Академія" (Альма-матер), 2002 р. – 352 с.
7. *Старостенко Г. Г.* Політична економія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.

Ресурси

Офіційні Веб-сайти: Кабінет Міністрів України – www.kmu.gov.ua
Верховна Рада України – www.rada.gov.ua
Міністерство економіки України – www.me.gov.ua
Міністерство фінансів України – www.minfin.gov.ua
Міністерство інфраструктури – www.mtu.gov.ua
Національний банк України – www.bank.gov.ua
Державний комітет статистики – www.ukrstat.gov.ua
Укрзалізниця – www.uz.gov.ua

Навчально-методичне видання

Підлісний Павло Іванович
Паткевич Наталія Олександрівна

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

**Методичні вказівки по проведенню практичних занять
з курсу навчальної дисципліни для студентів технічних спеціальностей денної форми навчання**

Укладачі: *д.е.н., проф. Підлісний П. І.*
ст. викл. Паткевич Н. О.

Відповідальний за випуск Паткевич Н. О.
Директор Л. В. Пономаренко
Гол. редактор О. В. Ємець
Редактор Щербак Н. В.

Підписано до друку 15.06.2010 Формат 60X84/16, папір офсетний, друк – на ризографі.

Замовлення №80 – 2/10, тираж 112 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому центрі
Державного економіко-технологічного університету транспорту
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №3079 від 27.12.07 р.
Київ, вул. Миколи Лукашевича, 19